

M E S O S Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi
The Journal of Interdisciplinary Medieval Studies

**Cassiodorus'un Eğitimin İlkelerinin İkinci Kitabı: Seküler Yazın Adlı Eserinin Önsözü
ve I. Bölümü: Dilbilgisi**

Yazar/Author: *Rabia Akçoru*

Kaynak/Source: *Mesos: Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*, III, 205-216.

Doi: [10.5281/zenodo.5805966](https://doi.org/10.5281/zenodo.5805966)

Geliş Tarihi: 24 Aralık 2021; Kabul Tarihi: 27 Aralık 2021

MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi içinde yayımlanan tüm yazılar kamunun kullanımına açıktır; serbestçe, ücretsiz biçimde, yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin alınmaksızın okunabilir, kaynak gösterilmesi şartıyla indirilebilir, dağıtılabılır ve kullanılabilir.

Özet

Cassiodorus gerek Ostrogot Krallığı'nda aldığı görevlerle gerekse vermiş olduğu eserlerle Geç Antikçağ/Erken Ortaçağ'ın en önemli figürlerinden biridir. Cassiodorus, özellikle emekliliğe ayrıldıktan sonra kurmuş olduğu Vivarium Manastırı'nda el yazması kopyalama geleneğini başlatarak Ortaçağ boyunca hem eğitimin dini mekânlarda devamına hem de kültürel ve bilimsel birikimin Ortaçağ'a aktarılmasına katkıda bulunmuştur.

Bu çalışmada ikinci kitabının önsöz ve birinci bölümünün çevirisini yaptığım *Institutiones* eseri Cassiodorus'un en önemli eseri olmakla birlikte Ortaçağ eğitim sistemlerini biçimlendiren yedi özgür bilimin/sanatın ansiklopedik tanımlarını yapmakta, verilen örnekler ve ileri okuma tavsiyeleriyle de modern başvuru kaynaklarının temelini atmaktadır. Eserin ikinci kitabının iki bölüme ayrılmış bir plan dahilinde çevrilmesi planlanmaktadır ve bu çalışma da söz konusu iki bölümün ilkidir.

Anahtar Sözcükler: Cassiodorus, Erken Ortaçağ, *Artes Liberales*, Seküler Yazın, *De Grammatica*.

Abstract

Cassiodorus is an important figure of the Late Antiquity/Middle Ages both with his offices in Ostrogothic Kingdom and his works. Initiating the manuscript copying tradition in Vivarium Monastery which he built after his retirement, he made contributions both to continuity of education within religious medieval places and to conveying the cultural and scientific knowledge to the Middle Ages.

In this study besides being the most important work of Cassiodorus, *Institutiones*, of which I translated the second book's preface and first chapter, gives encyclopedic definitions of seven liberal arts that formed medieval educational systems, and lays foundations for modern sourcebooks with its given examples and further reading suggestions. My intention is to give a two-chapter translation of the second book, and this study is the first chapter of the aforementioned two chapters.

Keywords: Cassiodorus, Early Middle Ages, *Artes Liberales*, Secular Letters, *De Grammatica*.

GİRİŞ

Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator (yak. 490- yak. 585) Suriye asıllı Güney İtalyalı ve politik açıdan oldukça aktif bir aileden gelmektedir. Ostrogot Kral I. Theodoric'in yönetimi altında İtalya'nın *praefectus praetoriosus*¹ olarak görev yapan babasına *consiliarius* (danışman) olarak yardım etmiştir (503-507). 506 yılında artık İmparator Theodoric'in diplomatik mektuplarını yazacak denli yükselen Cassiodorus 507- 512 yılları arasında imparatorun yasal danışmanlığını yaptığı *quaestor sacri palatii* unvanlı görevini sürdürmüştür. 514 yılında *consul* atanan Cassiodorus, arkadaşı Boethius'un sürgüne gönderilip idam edilmesiyle onun unvanı olan *magister officiorum*u edinmiştir (527). 533 yılında İtalya *praefectus*u olan Cassiodorus *patricius* (soylu) sınıfına yükseldikten sonra Gotlar Savaşı sırasında 537 ya da 538 yılında emekliye ayrılarak Güney İtalya'daki Vivarium'da bir manastır kurarak hem Üç Metin Tartışmasını² resmi kınamalara karşı desteklemek hem de Hristiyan eğitimi teşvik amacıyla manastırlarda el yazmaları kopyalama geleneğini başlatmıştır.

Eserleri Gotlarla Romalıları uzlaştırdığı tarih eserleri, övgü şiirleri, devlet belgeleri, Hristiyanların eğitimi ile ilgili eserler ile Vivarium'daki keşişler için kılavuzlar olarak sıralanabilir. Theodoric'in damadı Eutharic'in isteği üzerine yine onun 519 yılındaki *consulluğunu* kutlayan bir dünya ve Roma tarihi olan *Chronica* ; "barbar krallıkların" bilinen ilk etnik tarihi sayılan, Theodoric'in isteği üzerine yazılmış Gotları Roma tarihi içerisine bütünleştiren bir tarih eseri bulunmaktadır. Övgü şiirleri (*panegyrikler*) Latin Edebiyatı övgü şiirlerinin son örneği olarak bilinmektedir. Krallar için yazdığı resmi belgeleri 12 kitaplık *Variae* (Çeşitli Konular) adlı eserinde toplamıştır. Bu eser Ostrogotlar ile onlarla işbirliği yapan Romalılar için bir savunma olmakla birlikte gelecek yöneticiler için ahlaki ve pratik bir kılavuz niteliği taşımaktadır. *Variae*'a ek olarak yazdığı *De Anima* (Ruh Üzerine) adlı eseri *Variae*'ı dinsel boyutta insan doğası ve toplumu konusunda temellendirmektedir. *Expositio Psalmorum* (Mezmurlar'ın Yorumu) ise *Mezmurlar*'ı Hristiyan retoriğinin el kitabı ve özgür bilimlerin (*artes liberales*) ansiklopedisi olarak ele almaktadır ve bunun pagan eserlerini aşacak denli bir eser olduğunu savunmaktadır. Manastır kopyalama geleneğinde kâtiplerin imla bilgisinin önemini vurguladığı *De Orthographia* (İmla Üzerine) eseri Vivarium'daki kâtipler için bir kılavuz niteliğindedir. Yine keşişler için, ancak çalışmalarına yeni başlayacak olanlar için bir giriş olarak yazdığı *Complexiones in Epistolis Apostolorum*

¹ Roma İmparatorluğu'nun geç dönemlerinde en önemli kamu görevlilerinin başıdır.

² Mopsuestialı Theodoros'un, Cyrrihuslu Theodoretus'un yazıları ile Edessalı İbas'ın mektuplarından adını alan bu tartışma 451 yılında toplanan Kadıköy Konsili'nde ortaya çıkmış olan Kilise bölünmelerini giderebilmek adına İmparator I. Iustinianus'un çabalarının sonucunda meydana gelmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Andrew Louth, "Three Chapters Controversy", *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, ed. Oliver Nicholson (Oxford: Oxford University Press, 2018), 1499.

(Havarilerin Mektuplarındaki Sonuçlar) *Ordo Generis Cassiodorum* (Cassiodorus'un Soy Ağacı) ise yaşamının ve eserlerinin bir özetini içermektedir.³

Cassiodorus'un tüm eserleri içerisinde en önemlisi ise yaklaşık 562 yılında yazmış olduğu *Institutiones* (Eğitimin İlkeleri) adlı eseridir. *De Orthographia* gibi bu eser de Vivarium'daki keşişlerin eğitimi için hazırlanmış bir kılavuz niteliğindedir. Eser iki kitap olarak düzenlenmiştir; keşişlere Vivarium'da hangi el yazmalarını bulabileceklerini, bir el yazmasını nasıl kopyalayacağını, hangi yazarları sapkın oldukları gerekçesiyle es geçeceklerini ve nihayetinde seküler yazının Kutsal Kitap'ı anlamada nasıl kullanılacağını açıklamaktadır. Çevirisine önsöz ve birinci bölümü ile başladığım ikinci kitap ise yedi özgür bilimin (*artes liberales septem*) ya da seküler yazının (*saeculae litterae*) ansiklopedik biçimde yazılmış açıklamalarını içermektedir. Önsöze bir önceki kitabın kompozisyonunu İsa Mesih'in yaşına denk gelecek biçimde (33 bölüm-33 yaş) düzenlediğini açıklayarak (1) başlayan Cassiodorus ikinci kitabın yedi başlık altında seküler yazını ele alacağını aktarmaktadır. Bundan sonra ise yedi sayısının Hristiyan teolojisindeki önemini Kutsal Kitap'tan alıntılarla dile getirmektedir (2). Kitabın bölümlerini açıklamaya geçmeden önce yedi özgür bilimden aritmetiğin Kutsal Kitap'ta ne şekilde yer aldığını göstererek aslında Kutsal Kitap'ın seküler bilimlerle uzlaşma içinde olduğunu kanıtlamak istediği düşünülebilir (3). Bunu kanıtlamaya çalışırken öncelikle aritmetiği ölçüye indirgemekte ve ilk olarak düz anlamıyla evrenin yaratılışındaki ölçü ile Tanrı'nın yarattığının bir düzen olduğunu göstermektedir. Daha sonra ise ölçüyü ahlaki boyuta çekmiş ve şeytanı kaosla özdeşleştirip onun işlerinde ölçü olmadığını belirtmektedir. Son olarak da oldukça modern bir biçimde ileri okuma için Augustinus'u ve onun *Yaratılış'ın Kelimesi Kelimesine Anlamı Üzerine* (*De Genesi Ad Litteram*) eserini vermektedir. Bir sonraki bölümde yedi özgür sanatı eserinde nasıl sıraladığını ve niye bu şekilde sıraladığını anlatmaktadır (4). Ardından konu başlıklarını açıkça verip bu yazdıklarının bir özet (*compendium*) olduğunu ve büyük yazarları anlamada bilgilendirici bir giriş görevi göreceğini dile getirmektedir (5). Ayrıca hem Yunan hem de Latin yazarlardan söz edeceğinin garantisini vermesi bu eserin bir başucu ya da başvuru kitabı işlevi göreceğinin bir bulgusu olarak görülebilir. Cassiodorus'un sıralamasına ilişkin olarak Vessey, onun bu sıralamasının kaynağını irdelemektedir. Eski Yunan dünyasında kapsamlı ve bağlantılı bir eğitim

³ Samuel James Beeching Barnish, "Cassiodorus", *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower ve Antony Spawforth, (Oxford: Oxford University Press, 1999), 298-299; Brian Croke, "Cassiodorus", *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, ed. Oliver Nicholson, (Oxford: Oxford University Press, 2018), 299-300; Beth S. Bennett, "Cassiodorus", *Dictionary of the Middle Ages* (Cilt 3), ed. Joseph R. Strayer, (Charles Scribner's Sons: New York, 1983), 123-124.

programının (*ἐγκύκλιος παιδεία*: enkyklios paideia)⁴ Romalı yazarlarca bilindiğini ve IV. yüzyılın sonlarından itibaren Augustinus (*De Ordine*: Düzen Üzerine), Martianus Capella (*De Nuptiis Philologiae et Mercurii*: Filoloji ve Mercurius'un Evliliği Üzerine) ve nihayet Cassiodorus tarafından ele alındığını dile getirmektedir. Ancak Cassiodorus'un, Augustinus'un *Retractiones*'inde⁵ belirttiği sıralamayı bilse de *De Ordine*'yi okumuş olduğuna ilişkin bir bilgi olmadığı, Martianus'un eserini de bizzat kendisinin (2.3.20) arayıp bulamadığı bilgisini verdiğini dile getirmektedir. Ona göre Cassiodorus'un sıralamasının nereden geldiğine yönelik en iyi tahmin Aristoteles'in *Kategoriler* adlı eseri üzerine Porphyrios tarafından yazılmış olan *Isagoge* adlı eserinin Yunanca bir açıklamalı yorumudur. Felsefi bilimler konusunda bunu izlemiş olma olasılığı varken matematiksel bilimlerin sıralaması için Latinceye Apuleius ve Boethius tarafından çevrilmiş olan, Gerasalı Nicomachus'un aritmetik üzerine yazdığı eseri izlemiş olması olasıdır.⁶

Cassiodorus ikinci kitabın birinci bölümü olan *Dilbilgisine* yine etimolojik bir açıklamayla başlamaktadır (*Grammatica=Litterae*). Daha sonra dilbilgisinin ne olduğunu tanımlayan Cassiodorus bu alanda eser veren yazarların adlarını saydıktan sonra (1) dilbilgisi konusuna yeni başlayanlar için uygun olduğu gerekçesiyle Donatus'un dilbilgisi unsurlarına ilişkin yaptığı ayırım üzerinden özet bir bilgi vermektedir. Önce Donatus'un sıralamasını aktarmakta ve ardından bu sıralamayı akılda kalıcı kısa tümcelerle tanımlamaktadır. Bazı noktalarda Latince'den örnekler veren Cassiodorus söz sanatlarına geldiğinde Donatus'un yaptığı bir eleştiriye karşı bir eleştiri sunmaktadır (2). Son olarak da ileri okuma tavsiyesi vererek bir sonraki bölüme geçeceğini dile getirmektedir (3).

Cassiodorus'un da planladığı ve yazdığı üzere bu eser bir başvuru niteliğindedir. Çevirmiş olduğum önsöz ve birinci bölümde de bu özellik açıkça ortadadır. Tümceler genellikle kısa ve net oluşturulmuş; *id est* (yani), *vero* (gerçekten de, aslında), *sicut* (tıpkı) gibi açıklayıcı ve örneklendirici bağlaçlarla tanımlar bağdaştırılmak istenmiştir. Ayrıca sıklıkla Yunan ve Romalı yazarlar/şairler karşılaştırılmış, konuya ilişkin olarak ileri araştırma için birçok ad verilmiştir.

Metnin çevirisi için birden çok *codexi* karşılaştırmalı olarak bir araya getiren Mynors'ın edisyonu⁷ kullanılmakla birlikte Jacques-Paul Migne'nin

⁴ Söz konusu eğitim programı ve Eski Yunan-Roma'da eğitim için bk. Ekin Kaynak İltar ve Rabia Akçoru, "Eğitim Felsefesi Bağlamında Doğu Roma İmparatorluğu'nda Kadınların Eğitimi", *Arkhe-logos Felsefe Dergisi* 11, 2021.

⁵ Bk. dipnot 40.

⁶ James W. Halporn ve Mark Vessey, *Cassiodorus: Institutions of Divine and Secular Learning and On the Soul* (Liverpool: Liverpool University Press, 2004), 65-66.

⁷ R. A. B. Mynors, *Cassiodori Senatoris Institutiones* (Londra: Oxford University Press, 1961).

edisyonundan⁸ da yararlanılmıştır. Ayrıca özellikle giriş bölümünde yürütülen titiz çalışma nedeniyle Halporn ve Vessey'nin çalışması⁹ da dikkate alınmıştır. Sözlük konusunda *Oxford Latin Dictionary*¹⁰ ile *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*¹¹ ve *A Lexicon of Ancient Latin Etymologies*'ten¹² yararlanılmıştır. Dilbilgisi bölümünde gerektiğinde Berke Vardar'ın *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'ne¹³ başvurulmuştur. Anlatımı kolaylaştırmak için eklenen sözcükler ya da sözcük öbekleri köşeli parantez içerisinde, dikkat çekilmek istenen ve metnin içinde yer alan bazı Latince sözcükler ise parantez içerisinde verilmiştir.

SENATOR CASSIODORUS'UN EĞİTİMİN İLKELERİNİN İKİNCİ KİTABI: SEKÜLER YAZIN

Önsöz

1. Efendimizin yardımıyla tamamladığımız bir önceki kitap açıkça dini metinlerle eğitimi içermektedir. Sahip olduğu otuz üç başlık günahlarla kahrolmuş dünyaya Efendimizin sonsuz bir yaşam verip inananlara sınırsız ödüller bahsettiği yaşa denk gelmektedir. Şimdi bu kitabın yedi başka başlığı altında seküler metinlere geçme zamanı geldi; ancak bu hesap birbirini takip edip duran haftalar boyunca dünyanın sonuna dek her zaman devam etmektedir.

2. Kutsal Kitap'ın her ne zaman bir şeyin sürekli ve ebedi olarak anlaşılmasını istese sıklıkla bunu şu sayı [yedi] altında anlattığı açıkça bilinmektedir, tıpkı Davut'un söylediği gibi: *Bir günde yedi kez övdüm seni*¹⁴, ancak başka bir yerde de şunu açıkça söyledi: *Her vakitte Efendimizi öveceğim; dilimde her zaman onun övgüsü olacak*¹⁵ ve Süleyman da şöyle konuştu: *Bilgelik kendisine bir ev inşa etti; yedi sütun dikti*¹⁶. *Çıkış*'ta Efendimiz de Musa'ya şunları söyledi: *Yedi kandil yap ve onları öyle yerleştir ki karşılıklı ışıldasınlar*¹⁷. *Vahiy* bölümünün birçok farklı yerinde kuşkusuz bu sayıdan söz edilmektedir. Yine bu sayı kalanı olmadığı¹⁸ için bizi ebedi zamana çekmektedir; bu yüzden ebedi zaman kastedildiği yerde her zaman haklı olarak kullanılmaktadır.

3. Nesnelerin yaratıcısı Tanrı evreni sayı, ağırlık ve ölçüyle düzenlediği için aritmetik çokça övülmektedir, Süleyman'ın söylediği gibi: *Her şeyi sayıyla, ağırlıkla*

⁸ J. P. Migne, *Magni Aurelii Cassiodori Senatoris Opera Omnia* (Tomus Posterior), (Paris, 1865).

⁹ Halporn ve Vessey, *Cassiodorus: Institutions of Divine and Secular Learning and On the Soul* (Liverpool: Liverpool University Press, 2004).

¹⁰ *Oxford Latin Dictionary*, ed. P. G. W. Glare, (Oxford: The Clarendon Press, 1968).

¹¹ *Mediae Latinitatis Lexicon Minus: Lexique Latin Médiéval-Français/Anglais*, ed. J. F. Niermeyer, (Leiden: E. J. Brill, 1976).

¹² Robert Maltby, *A Lexicon of Ancient Latin Etymologies* (Great Britain: Francis Cairns, 1991).

¹³ *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, ed. Berke Vardar, (İstanbul: Multilingual Yayınları, 2002).

¹⁴ *Mezmurlar*, 119: 164.

¹⁵ *Mezmurlar*, 34: 1.

¹⁶ *Süleyman'ın Özdeyişleri*, 9: 1.

¹⁷ *Mısır'dan Çıkış*, 25: 37.

¹⁸ Asal sayı olduğu için.

ve ölçüyle düzenledin¹⁹. Tanrı'nın sayı uyarınca yarattığı bilinmektedir, çünkü bizzat kendisi İncil'de şunları söylemektedir: *Başınızdaki saçların her biri bile sayılıdır*²⁰. Tanrı ölçü uyarınca yaratmıştır, tıpkı bizzat kendisi İncil'de tanıklık ettiği gibi: *Sizlerden kim düşünerek boyunu bir arşın uzatabilir?*²¹ Aynı şekilde Peygamber Yeşaya da şunları söylemektedir: *Kim göğü karışıyla ölçtü ve yeryüzünü elinin içinde tuttu*²². Yine Tanrı'nın ağırlıkla yarattığı görülmektedir, tıpkı Süleyman'ın *Özdeyişleri*'nde dile getirdiği gibi: *Suların kaynaklarını da tartıyordu*²³ ve biraz ileride: *Yeryüzünün temellerini tarttığımda onunla birlikteydim*²⁴. Bu yüzden Tanrı'nın seçkin eserlerinden her biri gerekli sınırlarla çizilmiştir, nasıl ki onun her şeyi yarattığına inanıyorsak, öyle bir ölçüde nesnelere nasıl yapıldığını öğrenebiliriz. Buradan da şeytanın kötü işlerinin ne ağırlıkla ne ölçüyle ne sayıyla yapıldığı bilinmektedir, herhangi bir adaletsizlik yapıldığında, bu adaletin karşısında olur, tıpkı 13. *Mezmun*'un hatırlattığı üzere: *Pişmanlık ve mutsuzluk onların yollarındadır ve barışın yolunu bilmediler*²⁵. Yeşaya da şunları söylemektedir: *Efendimizin yolunu bıraktılar ve çarpık yollarda dolaştılar*²⁶. En mükemmeli ve en yücesini bilen Tanrı tüm yarattıklarının her birini ayrı bir düzenle donattı ki onlardan herhangi birini korkunç bir karmaşa ele geçirmesin; Aziz Augustinus bunu en ince ayrıntısına kadar *Yaratılış'ın Kelimesi Kelimesine Anlamı Üzerine* (De Genesi Ad Litteram) eserinde tartıştı.

4. Artık daha da dikkatle ele alacağımız ikinci kitabın giriş bölümüne başlamakta; çünkü bunlar etimolojilerle ve tanımların bol olduğu tartışmalarla doludur. Bu kitapta açıkça özgür yazının²⁷ kökeni ve temeli olduğu için ilk olarak dilbilgisi sanatından söz etmeliyiz.²⁸ [Özgür yazın sözcük öbeğindeki özgür

¹⁹ Bilgelik, 11: 20.

²⁰ Matta, 10: 30.

²¹ Matta, 6: 27.

²² Yeşaya, 40: 12.

²³ Süleyman'ın Özdeyişleri, 8: 28.

²⁴ Süleyman'ın Özdeyişleri, 8: 29-30.

²⁵ Mezmurlar, 13: 4.

²⁶ Yeşaya, 59: 8.

²⁷ Özgür yazın olarak çevirdiğim *litterae liberales* ile genel yazın olarak çevirebileceğimiz *litterae communes* Latin yazı sistemi içerisinde iki ayrım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Tim Denecker, *Ideas on Language in Early Latin Christianity: From Terullian to Isidore of Seville* (Leiden ve Boston: Brill, 2017), 367. *Liberales* sıfatının türediği *liber,era,erum* üç bitimli sıfatı (Krş. Maltby, *A Lexicon of Ancient Latin Etymologies*, 337 "liber(2), -a, -um") hukuken özgür kişi olarak tanımlanabileceği gibi refah seviyesi yüksek olup entelektüel uğraşlara zaman ayırabilecek kişi olarak da tanımlanmaktadır. Nitekim sözlükteki anlamları da bunu oldukça açık bir biçimde göstermektedir: kısıtlanmamış, engeli olmayan, meşgul olmayan, denetlenmeyen vb. *Communes* sıfatı ise kamuya açık, herkesin kullanımına açık anlamlarından yola çıkarak *litterae* söz konusu olduğunda halka ait, genel anlamını yüklenmiş görünmektedir. Dolayısıyla *litterae liberales*, *litterae communes* in ileri aşaması olarak düşünülebilir. Krş. Maltby, *A Lexicon of Ancient Latin Etymologies*, 338 "liberalis,e".

²⁸ Mynors burası için bazı *codex*lerde yine bu başlangıca benzer özellikte olsa da farklılık gösteren başka bir başlangıcı not düşmüştür: *Burada dilbilgisi sanatı ya da retorik ya da bilimler hakkında kısaca başka şeyleri yazmaya niyetliyiz. Bunların başlangıcından başlamamız gerekli ve ilk olarak dilbilgisi sanatını anlatmalıyız* (Mynors, *Cassiodori Senatoris Institutiones*, 91, dipnot 4). Vessey bu başlangıçtan yola çıkarak aslında Cassiodorus'un bilim ve sanat arasında ayrım yaptığını öne sürmektedir. Bu durumda Cassiodorus'a

sifatına ait] *liber* papirüs/parşömenin icadından önce atalarımızın şiirlerini üzerine yazdıkları *liber*den, yani ağaçtan sökülüp alınmış kabuktan²⁹ gelmektedir. Nasıl ki ağaç kabuğu hem filizleri çevreler hem de geniş ağaçları kaplar, işte öyle konuların nitelikleri izin verdiği ölçüde kitapları biçimlendirmemizi sağladığı için kitapları hem kısa hem de uzun yapmamız mümkündür.—Varro'nun söylediği gibi tüm sanatların bir yarar nedeniyle başladığını bilmeliyiz. Bizleri kendi kurallarıyla sınırladığı ve onlara bağlı kıldığı için gerçekten de sanat demektediriz: Kimileri bu sözcüğün Yunanlardan alındığını söylemektedir, *apo tes aretes*³⁰, yani eğitilmiş erkeklerin her bir [iyi şeyin] bilgisi olarak adlandırdıkları “mükemmellikten” gelmektedir.—İkinci olarak kamusal sorunlarda mükemmelliği ve güzel konuşmanın zenginliği nedeniyle aşırı derecede zorunlu ve onurlu olarak düşünülen retorik sanattan söz etmeliyiz. Üçüncü olarak diyalektik de denilen mantığı ele almalıyız; bu [alan] zekice yürütülen ve özlü olan tartışmalarla, seküler öğretmenlerin dile getirdiği ölçüde, gerçeği sahtelerden ayırmaktadır. Dördüncü olarak dört alanı, yani aritmetik, geometri, müzik ve astronomiyi içinde barındıran matematiği anlatmalıyız. Gerçekten de Latin dilinde matematiği kuramsal (*doctrinale*) olarak tanımlamak mümkündür; her bir alan öğrettiği (*docent*) için bu sözcükle, yani kuramsal (*doctrinale*) sözcüğüyle tanımlamamızın mümkün olduğu yine her alana ortak olan bu sözcük mükemmelliği nedeniyle özellikle matematiğe uygundur: her ne kadar her iki dilde birçok şair ve hatip olsa da “şair” denildiğinde Yunancada Homerus, Latince Vergilius; “hatip” denildiğinde Yunancada Demosthenes, Latince Cicero anlaşıldığı gibi. Matematik gerçekten de niceliği soyut olarak gören bir bilimdir; zihinde maddeden ya da başka ilineklere ayırarak yalnızca akıl yürütmeye ele aldığımız şey soyut niceliktir.

5. Bu kitabın tümünün düzeni böyledir. Şimdi söz verildiği gibi ayrımları ve tanımları üzerinden her bir sözü Tanrı'nın yardımıyla yerine getirelim, bir şeyi öğrenmenin iki yolu olduğu için tanım dikkatlice görünüşü satırlarla örneklediğinde ve kulaklar hazır olduktan sonra dinleme başlar. Okumayı hevesle isteyen kişiler bu özetlerin yaptıkları girişlerle büyük yazarların sözlerini açıkça anlayabilsinler diye anlattığımız şeyleri açıklamada ünlü olan Yunan yazarlar kadar Latin yazarları da sessizce geçmeyeceğiz.

I. Dilbilgisi

göre dilbilgisi ve retorik sanat iken geri kalanlar bilimdir. Halporn ve Vessey, *Cassiodorus: Institutiones of Divine and Secular Learning and On the Soul*, 72-73.

²⁹ Krş. Maltby, *A Lexicon of Ancient Latin Etymologies*, 337 “*liber* (2), -a, -um”; Halporn ve Vessey, *Cassiodorus: Institutiones of Divine and Secular Learning and On the Soul*, 173, dipnot 5.

³⁰ ἀπο της ἀρετης. *Aretē* erkeksi niteliklerin iyilik ya da mükemmelliği anlamına gelmektedir. Aynı şekilde *virtus* sözcüğü de bir erkeğin fiziksel ve ruhsal mükemmelliği anlamına gelmektedir. Hatta birçok Latin yazar—Cassiodorus da dahil— bu sözcüğün içinde taşıdığı *vir*, yani erkek sözcüğünden geldiğini; dolayısıyla söz konusu olan mükemmelliğin, erdemin, iyiliğin erkeğe ait olduğunu öne sürmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Maltby, *A Lexicon of Ancient Latin Etymologies*, 649 “*virtus*, -utis”.

II. Retorik

III. Diyalektik

IV. Aritmetik

V. Müzik

VI. Geometri

VII. Astronomi

I. DİLBİLGİSİ

1. Tıpkı sözcüğün, kendisinin sesinden türemesini gösterdiği üzere dilbilgisi³¹, adını alfabenin harflerinden almaktadır. Bunların on altı tanesini ilk kez Cadmus'un³² bulduğu söylenmektedir ki bunları kendilerini eğitime adanmış Yunanlara verdi; onlar da zihin enerjileriyle geri kalan harfleri tamamladılar. Bunların biçimleri ve özellikleri hakkında Helenus³³ Yunanca, Priscianus³⁴ Latince olarak oldukça ayrıntılı biçimde ele almışlardır. Dilbilgisi aslında ünlü şair ve yazarlardan alınan sözleri güzel konuşma becerisidir; işlevi hatasız bir biçimde düzyazı ya da şiir yazmaktır; amacı da süslü konuşma ve yazmanın hatasız becerisiyle hoşla gitmektir. Her ne kadar önceki zamanların yazarları çeşitli seviyelerde dilbilgisi sanatını ele almış olup da kendi çağlarının ününün şanına sahip oldular; Palemon³⁵, Phocas³⁶, Probus³⁷ ve Censorinus³⁸ gibi, yine de ilk olarak çocuklara ve yeni başlayanlara uygun olduğu düşünülen Donatus'tan söz etmekten memnuniyet duymaktayız; anlaşılır olduğundan iki kat daha fazla açık olsun diye ikinci bir açıklamalı yorumu yaptık. Ancak Aziz Augustinus'un da rahiplerin eğitimsizliği nedeniyle onları kısaca bilgilendirmek için aynı başlıkla başka bir eser³⁹ yazmış olduğunu öğrendik; bunu sizlerin okuması için bıraktık ki

³¹ *Grammatica*, Eski Yunanca *γράμματα* (grammata) çizgi, harf ve alfabe anlamlarını taşımaktadır.

³² Thebai'nin efsanevi kurucusu.

³³ Helenus'un kimliği üzerine çokça tartışmalar bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Halporn ve Vessey, *Cassiodorus*, 175, dipnot 11.

³⁴ Priscianus (V.-VI. yy) Latin Edebiyatı'nın en önemli dilbilgisi yazarlarından.

³⁵ Quintus Remmius Palaemon İmparator Tiberius ve Claudius dönemlerinde yaşamış olan başarılı bir dilbilgisi yazardır.

³⁶ Phocas V. yüzyıl dilbilgisi yazarlarından biridir.

³⁷ Marcus Valerius Probus, Flavianus Hanedanı zamanında yaşamış ve özellikle cumhuriyet dönemi yazarlarını konu edinmiş bir dilbilgisi yazardır.

³⁸ Censorinus, III. yüzyılda yaşamış Romalı bir dilbilgisi yazardır.

³⁹ Augustinus *Retractiones* adlı eserinde (I, 6) dilbilgisi üzerine yazıp bitirdiği eserinin Milano'da olduğu bir sırada dolabında kaybolduğunu; buna benzer olarak diyalektik, retorik, geometri, aritmetik ve felsefe üzerine eserler yazdığını, bunların yalnızca başlangıçlarının elinde kaldığını ve bu başlangıçları da kaybettiğinden söz etmektedir. Burada Cassiodorus'un "rahiplerin eğitimsizliği nedeniyle onları kısaca bilgilendirmek" olarak belirttiği amaç doğrultusunda Augustinus'un yazdığını belirttiği, ancak araştırmacılar tarafından tartışmalı olarak kabul edilen eserlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir. Retorik konusunda bir örneği için bk. Ekin Kaynak İltar ve Rabia Akçoru, "Principia Rhetorices Adlı Kitapçığın Işığında Erken Ortaçağ'da Retorik: Augustinus ve Pseudo-Augustinus İkilemi", *Beytulhikme II/I*, 2021: 321-346.

eğitimsiz olanlar kendilerini böylesi bir bilgi yığına hazırlamaları için hiçbir şeyden eksik kalmassınlar.

2. Donatus ikinci bölümde⁴⁰ şöyle bir ayırım yapmaktadır: eklemli ses [sözcük]—harfler—heceler—vezin—vurgu—noktalama işaretleri—sözcüğün sekiz türü—söz sanatları—etimolojiler—imla. Eklemli ses [sözcük] işitmeyle anlaşılabilir, hareket halinde olan havadır ki bizzat kendi içinde var olduğu kadardır. Harf eklemli sesin en küçük birimidir. Hece harflerin bir araya gelmesidir ya da bir sesli harfin sesletimidir, içinde zaman tutandır⁴¹. Vezin heceler ve sürenin kesin bir ölçüsüdür. Vurgu sesin kurallarına göre hatadan yoksun söyleyiştir. Noktalama işareti ölçülü söyleyişin açık bir durağıdır. Sözcüğün türleri ise sekiz tanedir: isim, zamir, eylem, zarf, ortaç, bağlaç, edat, ünlem. İsim, sözcüğün durumu olan türüdür ve özel ya da cins olarak cisim ya da nesneyi tanımlamaktadır: *Roma, Tiber* gibi özel isim; *kent, nehir* gibi cins isim. Zamir ismin yerine konulup tamamen ismi niteleyen, bu sırada da kişiye sahip olan sözcük türüdür. Eylem zamanı ve kişisi olup da durumu olmayan sözcük türüdür. Zarf eyleme eklenip onun anlamını açıklayan ve onu tamamlayan sözcük türüdür, *şimdi yapacağım* ya da *yapmayacağım* tümcesinde olduğu gibi. Ortaç ismin bir kısmı ile eylemin bir kısmını paylaşan sözcük türüdür: Çünkü isimden cins ve durum, eylemden zaman ve anlam ile her ikisinden de sayısı ve şeklini almaktadır. Bağlaç tümceyi bağlayıp düzenleyen isim türüdür. Edat başka isim türlerinin önüne konup onun anlamını değiştiren ya da tamamlayan ya da azaltan isim türüdür. Ünlem bir sözcük oluşturmadan aklın duygusunu tanımlayan sözcük türüdür. Söz sanatları konuşmaların ya da tümcelerin süs amacıyla yazılmış olan dönüşümleridir. Bu sanatın bir yazarı olan Sacerdos⁴² adında biri tarafından derlenmiş söz sanatlarının sayısı 98 tanedir; ancak Donatus tarafından hatalı sayılanları da bu derleme içinde yer almaktadır. Bence bunlara hata demek biraz ağır kaçmaktadır, çünkü bunlar yazarların örnekleri ve en çok da tanrısal yasanın otoritesiyle desteklenmektedir. Bunlar dilbilgisi uzmanları ve yazarlar için ortaktır, her iki tarafta da olasılıkla uygun bulunmaktadır. Haklarında bazı yazarların kesinlikle bir şeyler yazmış olduğu etimolojiler ve imlayı da eklemeliyiz. Etimoloji sözcüklerin hangi kökenden geldiklerini açıklayan ya gerçek ya da gerçeğe yakın bir tanımdır. İmla ise hiçbir hatayla bozulmamış, el ile dili birleştiren doğru yazıdır.

3. Bunca tanım hakkında kısaca söylediklerimiz yeterli gelecektir. Bu konu hakkında daha geniş ve fazla bilgi edinmek isteyen diğer kişiler dilbilgisi sanatı üzerine yazmış olduğum kitabı önsözüyle birlikte okusunlar ki bu kitapta titiz

⁴⁰ Aelius Donatus, IV. yüzyılın en etkili dilbilgisi yazarlarından ve burada söz konusu eseri, başlangıç seviyesindekiler için kaleme aldığı *Ars minor*'dan daha kapsamlı olan *Ars maior*'dur.

⁴¹ Hecenin sesletimi için gereken süre.

⁴² Marius Plotius Sacerdos III. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Romalı bir dilbilgisi yazarıdır.

Seküler Yazın

okuyucu bildiği Şeyin karŐısına çıktığını keŐfedebilir. Şimdi retorik sanatının ayırım ve tanımlarına geldik; bu konu birçok ve ünlü yazar tarafından kapsamlı tartiŐıldıđı kadar çok geniş ve dopdoludur.

KAYNAKÇA

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü, ed. Berke Vardar, (İstanbul: Multilingual Yayınları, 2002).

Barnish, Samuel James Beeching. "Cassiodorus", *The Oxford Classical Dictionary*, ed. Simon Hornblower ve Antony Spawforth, (Oxford: Oxford University Press, 1999), 298-299.

Bennett, Beth S. "Cassiodorus", *Dictionary of the Middle Ages Vol. 3*, ed. Joseph R. Strayer, (New York: Charles Scribner's Sons, 1983), 123-124.

Croke, Brian. "Cassiodorus", *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, ed. Oliver Nicholson, (Oxford: Oxford University Press, 2018), 299-300.

Denecker, Tim. *Ideas on Language in Early Latin Christianity: From Terullian to Isidore of Seville* (Leiden ve Boston: Brill, 2017).

Halporn, James W. ve Vessey, Mark. *Cassiodorus: Institutions of Divine and Secular Learning and On the Soul* (Liverpool: Liverpool University Press, 2004).

Kaynak İltar, Ekin ve Akçoru, Rabia. "Principia Rhetorices Adlı Kitapçığın Işığında Erken Ortaçağ'da Retorik: Augustinus ve Pseudo-Augustinus İkilemi", *Beytulhikme II/I*, 2021: 321-346.

Kaynak İltar, Ekin ve Akçoru, Rabia. "Eğitim Felsefesi Bağlamında Doğu Roma İmparatorluğu'nda Kadınların Eğitimi", *Arkhe-logos Felsefe Dergisi* 11, 2021.

Louth, Andrew. "Three Chapters Controversy", *The Oxford Dictionary of Late Antiquity*, ed. Oliver Nicholson, (Oxford: Oxford University Press, 2018), 1499.

Maltby, Robert. *A Lexicon of Ancient Latin Etymologies* (Great Britain: Francis Cairns, 1991).

Mediae Latinitatis Lexicon Minus: Lexique Latin Médiéval-Français/Anglais, ed. J. F. Niermeyer, (Leiden: E. J. Brill, 1976).

Migne, J. P. *Magni Aurelii Cassiodori Senatoris Opera Omnia* (Tomus Posterior), (Paris, 1865).

Mynors, R. A. B. *Cassiodori Senatoris Institutiones* (Londra: Oxford University Press, 1961).

Oxford Latin Dictionary, ed. P. G. W. Glare, (Oxford: The Clarendon Press, 1968).